

На світлині: Микола МУШИНКА за письмовим столом родини РУДНИЦЬКИХ-ДНІСТРЯНСЬКИХ. Фото-Магда МУШИНКА

Микола МУШИНКА

"НЕВЖЕ Ж МИ, УКРАЇНЦІ, Є ГІРШИМИ?.."

Сьогодні гість "Русалки Дністрової" -- всесвітньовідомий учений, завідуючий науково-дослідним відділом кафедри української мови та літератури університету ім. Шафарика у Пряшеві (Словаччина), доктор філології Микола Мушинка. Він відповідає на запитання тернопільського журналіста і красномовця Володимира ХАНАСА

-- Скажіть, пане Мушинка, які стосунки у Вас з людиною на прізвище Вірук?

-- Перша моя книжка за кордоном вийшла у 1972 році під назвою "Книжковий знак шестидесятників". Був це альбом екслібрисів українських молодих художників Ліди і Василя Перевальських, Миколи Малишка, Ніни Денисової, Миколи Шекери, Миколи Павлусенка, Остапа Оброци, Івана Остафійчука. З деким з них я зустрічався під час своєї аспірантури в Києві у 1964-65 роках, однак основну частину екслібрисів я отримав від художника Олександра Фисуня посередництвом прашівчанина Славка Нїроди. До них я долучив кілька екслібрисів Опанаса Заливахи, якого тоді вже заарештували.

Екслібриси були присвячені здебільшого тодішнім "дисидентам" -- Івану Світличному, Івану Дзюбі, Василю Симоненку, Олесю Лупію, Євгену Гуцалу, Володимиру Віруку, Гелю-Тершаківцю, Євгену Сверстюку, Ліні Костенко та багатьом іншим. Десь понад сотню таких екслібрисів я на початку 1968 року в Чехо-Словаччині панувала "празька весна", цензуру було скасовано/ вислав митрополиту Мстиславу в США. Він зробив з них виставку, що ніби мала значний успіх і попросив мене написати до них вступ, обіцяючи видати ці екслібриси окремою книжкою. Я написав і вислав. Митрополит долучив до попередніх ще пару екслібрисів Галини Севрук, Богдана Сороки та Богдана Сойки. Художник Богдан Певний із США все це прекрасно оформив. Справа з виданням, однак, затяглася десь на три роки, за які відбулися суттєві зміни -- окупація Чехо-Словаччини, масові арешти. Мене було звільнено з роботи в університеті, а якби органи безпеки довідалися, що моя книжка вийшла на Заході, арешту не минувати б і мені. Я попросив митрополита Мстислава скрити моє ім'я під псевдонім "Микола Вірук". А чому Вірук? Бо це зворотна назва мого рідного села "Курів". Митрополит респектував моє прохання і, щоб збити з пантелику органи безпеки, до моєї вступної статті, яка в скороченні вийшла теж англійською, французькою, німецькою та іспанською мовами, долучив місце і рік її написання: "В Україні, 1968 р."

Цю 300-сторінкову книжку, видану "для відзначення 30-ліття єпископського служіння українському народові /1942-1972/ митрополита УАПЦеркви МСТИСЛАВА СКРИПНИКА -- книголюбця і добродія українського мистецтва" /так наведено у присвяті на першій її сторінці/, дуже щиро прийняла не лише українська громадськість у діаспорі, а й бібліофіли-чужинці. КГБ в Україні довго ганялося за її упорядником та автором вступної статті, багатьох викликали на допит. Лише згодом я довідався, що найбільше дісталось мистецтвознавцю Вітруку, прізвище якого найбільше споріднене з моїм псевдонімом Вірук.

-- Ви багато писали про національний русинізм. Яка ситуація з цим явищем сьогодні?

-- У Словаччині "політичний русинізм", як я не раз підкреслював, завжди був і є пов'язаний з грошима. За гроші антиукраїнські сили готові були "кодифікувати русинський списовний язык", засновувати "інститут русинської культури", "катедру русинського язика", "русинські" школи, радіо, музей. Коли держава обмежила прилив грошей, усе це заникло. Це й не дивно. Та ж за три роки предстваникам антиукраїнської "Русинської оброди" не вдалося заснувати єдиний пункт навчання "русинської" мови, хоч мали і мають для цього всі можливості. Подібна ситуація є в Югославії, Польщі та у Закарпатській Україні, де антиукраїнські сили найбільш агресивні. Спекулюючи на економічних труднощах України, вони би хотіли відірвати Закарпаття від України і створити з нього "автономну державу" і вже навіть самозваний "уряд" цієї "держави" створили, назвавши його "временним правительством". Недавнє святкування 50-ліття возз'єднання Закарпаття з Україною дало ясну відповідь, з ким хоче жити Закарпаття в одній сім'ї.

Це, однак, зовсім не значить, що ми є проти плекання й розвивання локальних та регіональних елементів культури в кожному населеному пункті. Ми є за збереження в сім'ях діалектної мови, народних пісень, звичаїв, етики, моралі... Не є ми ні проти вживання етноніму "русин", та всі наші предки вважали себе русинами. Ми є лише проти того, щоб нас націоналізували. Ні! "Русин" і "українець" це синоніми -- один народ, тому й свою організацію ми назвали "Союз русинів-українців Словаччини". Цьогорічне притягло до Свидника 35 тисяч людей, а на сцені протягом двох днів виступило понад дві тисячі людей, членів народної художньої самодіяльності. Треба ще вагомим доказом, на чистому боці народ?

-- Пане Мушинка, Ви передали в Тернопільський облдержархів особисті листи Володимира Гнатюка. Розкажіть, будь ласка, про це детальніше.

-- Я вже понад тридцять років займаюся дослідженням життя і творчості славного сина Тернопільщини академіка Володимира Гнатюка. Присвятив я йому понад сорок праць, в тому числі чотири книжки. Я знав, що в 1920-26 роках він інтенсивно листувався зі своїми дітьми, які вчилися у Чехо-Словаччині. Знав я і те, що листи Володимира Гнатюка та його дружини Олени після смерті їх старшої дочки Ірини Косаренко-Косаревиц (померла в Німеччині) потрапили до її дочки Олександри, яка від 30-х років жила у Парижі. Я кілька разів відвідав її в Парижі, говорив з нею багато годин. Пані Леся не заперечувала, що ці листи має та ніколи не показала мені жодного з них. Все відклала на "іншим разом". Треба знати, що після того, як більшовики заарештували її брата, і він пропав без вісті десь у Сибіру, вона терпіла манією переслідування, будучи переконаною, що радянське НКВД чи КГБ і її, як дочку провідного українського націоналіста, спіймає, вивезе в Сибір і там замучить. З цим страхом вона жила все життя і померла в одній із психіатричних лікарень Франції. До мене вона ставилася дуже добре, однак боялася, що опублікуванням цих листів я зверну на неї увагу органів КГБ.

Єдиним спадкоємцем її майна була дочка її сестри Ірини -Ляля Гардесманн, яка живе в Гамбурзі. Дуже симпатична пані, яка з великою повагою ставиться і до свого діда Володимира Гнатюка і до свого батька Василя Косаренка-Косаревиц /1891-1964/, посла УНР в Німеччині, в'язня німецьких концтаборів та автора знаменитої книжки "Московських Сфінкс", яку б не зашкодило і тепер перевидати. Я двічі зустрівся з нею. Після смерті тітки Лесі вона успадкувала і 184 листи Володимира та Олени Гнатюків до своїх дітей /1920-1926/. Я давним-давно радив їй подарувати ці листи до Музею Володимира Гнатюка у Велесневі, і вона обіцяла це зробити. Та коли мала їх у руках -- передумала: "А що коли в цих листах буде щось таке суто сімейне, що компрометуватиме старих Гнатюків та їх дітей? А читати українською вона не вміє, бо народилася в Німеччині, там прожила все життя і ніколи до української школи не ходила.

Українською говорить добре, бо у сім'ї в дитинстві іншої мови не чула, а читати й писати не вміє. Врешті-решт вона знайшла собі "читця", переконалася, що її побоювання були безпідставні, і всі 184 листи мені прислала. Немалий вплив на її рішення мав і факт, що Україна, між часом стала незалежною державою, тобто здійснилася давня мрія її діда, батька і всієї сім'ї. Ознайомившись з побудовою нового будинку Обласного державного архіву в Тернополі, я передав усі листи туди з тим, що директор облархіву пан Богдан Хаварівський обіцяв для Велесневського меморіального Музею В.Гнатюка виготовити фотокопії всіх листів. Ці листи є надзвичайно цінним джерелом до біографії В.Гнатюка. Досі я його знав як визначного фольклориста, довгорічного секретаря НТШ, редактора, літературознавця, мовознавця, культурного організатора. Ці листи наближають нам його як турботливого батька, який заради добра своїх дітей готовий був зробити і робив все...

-- У багатьох листах В.Гнатюка згадується пан Кирило. Чи мається на увазі наш земляк, академік Кирило Студинський?

-- На жаль, не маю тепер під рукою фотокопії листів Гнатюка і не можу Вам сказати, про якого Кирила йдеться. З Кирилом Студинським хоча В. Гнатюк і не листувався, бо жили вони в одному місті і однак мав з ним дуже близькі і дружні зв'язки, зокрема по лінії НТШ.

-- Чи є у Вас на зберіганні, ще якісь матеріали, що стосуються Володимира Гнатюка?

-- Здається, найціннішим матеріалом моєї "гнатюкініани" є олійний портрет Володимира Гнатюка пензля Михайла Бойчука, розстріляного у 30-х роках. Він висить над робочим столом у моєму кабінеті, і я не поспішаю розлучитися з ним. Як буде завершено будівництво нового Тернопільського державного архіву, я збираюся передати туди цінні матеріали ще двох славних тернопільців -- академіків Станіслава Дністрянського та Степана Рудницького, між іншим, і робочий стіл, на якому я зараз пишу відповіді на Ваш запитання. Цей дубовий стіл зі скриньками і шухлядами належав колись /у XIX ст./ директорів Тернопільської гімназії Леву Рудницькому. Коли він помер, стіл /разом з іншими меблями/ успадкував його найстарший син Степан Рудницький, який повіз його до Львова, згодом назад до Тернополя, Кам'янця-Подільського і нарешті до Відня і Праги, де Рудницький став деканом філфаку Українського вільного університету. Виїжджаючи в Харків 1926 року, він передав отой сімейний стіл наймолодшому члену, він передав отой сімейний стіл Софії Дністрянській -- викладачці музики у Високому педагогічному інституті ім. Драгоманова у Празі.

(Закінчення на 2-й стор.)

"НЕВЖЕ Ж МИ, УКРАЇНЦІ, Є ГІРШИМИ?.."

(Закінчення. Початок на 1-й стор.)

Та більше ніж вона, за столом працював її чоловік академік Станіслав Дністрянський /також тернопілець/ -- знаменитий правник, ректор УВУ у Празі та декан його правничого факультету. В 1934 році Дністрянські переселилися в Ужгород, а з ними й історичний стіл. Після смерті Станіслава ця сімейна реліквія /разом з його архівом мандрувала у Виноградово /тоді Севлюш/, Хуст, а після ліквідації Карпатської України в 1939 році назад у Прагу. Після війни Софія забрала отой стіл із собою у Словаччину -спочатку у Трнаву, потім у Середь, де її 1954 року було запроторено у психіатричну лікарню, з якої визволила її найстарша дочка Степана Рудницького Емілія Голубовська /померла позаторік у Карлових Варах/ і разом зі столом та архівом Дністрянських -- Рудницьких повезла до себе у містечко Вейпрти на чехословацько-німецькому кордоні. Там Софія і померла у 1956 році, а на столі писав свої досі не видані книжки письменник Іван Голубовський -- ближчий друг художника Олексі Новаківського, складав свої досі не реалізовані музичні твори композитор Володимир Стон-Балтарович та малювала свої досі ніде не виставлені картини Емілія Голубовська /учениця О.Новаківського/. В лютому, здається 1986 року, перед моєю прашівської квартирою зупинилася вантажна машина, з якої робітники зняли вантаж вагою майже у два центнери. "Це тобі, тату, подарунок до дня народження -- стіл із Вейпрт", -- заявив мій наймолодший син Олесь, тоді студент історії та етнографії Карлового університету у Празі. Вірте, якби якийсь мільйонер сказав мені: "Я вам за отой стіл обмеблюю цілу квартиру найдорожчими й наймодернішими меблями", -- я б не віддав його. У Тернопільській обласній архів я передам його безплатно, бо знаю, що його місце там. Здавалось би, стіл -- нежива річ, дерево. А скільки він може розповісти! Тож нехай він говорить тернопільцям про їх славних земляків, які за межами своєї батьківщини боролися за вільну, соборну і незалежну Україну. Не їх вина в тому, що ніхто з них не дочекався повернення в отаку вимріяну Україну. Всі вони померли на чужині. То нехай повернеться туди їхня сімейна реліквія -- стіл.

-- Розкажіть, будь ласка, про свої творчі плани.

-- Творчі плани? Їх багато. Наведу хоча би деякі з них: 1. Книжка про Володимира Січинського. 2. Книжка про священика Никифора Лещишака та його збірник лемківських пісень з 80 рр. XIX ст. 3. Синтетична праця

про народну культуру русинів-українців Словаччини. 4. Книжка про Музей визвольної боротьби України в Празі та його останнього директора Симона Наріжного. 5. Хотілось би опрацювати і видати друком хоча би найважливіші листи В.Гнатюка до своїх дітей...

-- Відомо, що у Вас є велика приватна бібліотека. Які є в ній найцінніші книжки?

-- Бібліотека -- моє найбільше багатство. Вона нараховує десь біля п'ятнадцять тисяч книжок. Є між ними перші прижиттєві видання Шевченка, Франка, Лесі Українки, повне видання женецької "Громади" Драгоманова, майже всі роботи Станіслава Дністрянського, включно книжок, збережених лише в одному примірникові. Та одне з найцінніших є перше видання "Русалки Дністрової" 1837 року, за яким Ви назвали газету в Тернополі.

-- Ви писали про багатьох українських патріотів, які померли за межами України? В якому стані їхні могили нині?

-- Про це би можна написати цілу книжку, а її висновок був би -- в жахливому: про них ніхто не дбає. Цього року я на ужгородському цвинтарі знайшов могилу академіка Станіслава Дністрянського, на яку, мабуть, від 1939 року ніхто не поклав квітку і де ніхто не запалив свічку. Та, на превелике моє здивування, біля цієї могили я знайшов досі порожній гріб, вибетонований і накритий плитою. Це -- Софія Дністрянська, впорядковуючи могилу свого коханого чоловіка, поряд з нею дала побудувати могилу для себе, тестаментом заповівши, що хоче після смерті лежати рядом з ним. Її учень д-р медицини Андрій Рихло /живе в Кошицях/ готовий це під присягою ствердити. Не думала й не гадала вона, що її поховують у Судетах. Хоча згадуваний А.Рихло заплатив за могилу своєї вчительки, тобто за місце, де вона знаходиться, найом до 2004 року, він хотів би перевезти її прах в Ужгород уже тепер, щоб виконати її останню волю. Але це не така проста справа... Та з прахом Софії Дністрянської в одній спільній могилі у Вейпртах знаходяться урни з прахом Івана Голубовського, його дружини Ядвіги та дочки Галини /портрети всіх відомі із полотен О.Новаківського / її чоловіка Володимира Стон-Балтаровича. Мабуть ніхто ніколи не зайде на їхню спільну могилу, бо у Вейпртах немає те що нікого з їх родичів, а й жодного українця. Прах з урною найстаршої дочки Степана Рудницького -- Емілії Голубовської і досі знаходиться на карловарській квартирі її дочки Христини... А всі вони мріяли бути похороненими в Україні. Чи не знайдеться в Україні двох квадратних метрів площі, куди би можна було перевезти їх прах, побудува-

ти хоча би скромненьку могилу, на яку б хоча час від часу хтось поклав квіти і запалив свічку "за упокій душі"? Може, хтось з читачів підкаже, як це зробити?

На цвинтарі в шахтарському містечку Доубрава у Сілезії мені навесні ц. р. вдалося розшукати могилу, на плиті якої три імена: Софія Паращук /15.8.1870 -- 27.7.1947/, Роман Іванець /25.7.1897 -- 19.1.1956/, Михайлина Іванець-Рошкевич /18.11.1859 -- 21.6.1957/. Три імена -- три трагічні долі. Перша -- дружина визначного українського скульптора Михайла Паращука, похороненого у Софії. Другий -- лікар УПА, що загинув загадковою смертю, ніби вискочивши з вікна санаторія в Єсеніках так вдало, що навіть це вікно зачинив за собою. Третя -- його мати Михайлина, рідна сестра Ольги Рошкевич -- нареченої Івана Франка. Книжку вибраних творів Михайлини Рошкевич "Таку вже Бог долю судив" недавно видано у Львові. В ній є і прекрасні її спогади про Івана Франка та Наталію Кобринську. Поряд з цією могилою є інша -- "Rodina Dvovokova", четвертим членом якої є Валерія /4.3.1910 -8.9.1981/. це -- дочка Михайла Паращука та дружина художника Івана Іванця -- "літописця Січових Стрільців", якого у 1945 р. органи СМЕРШУ схопили у Кракові й депортували в Сибір, де його було розстріляно у 1946 році. Її другого чоловіка Емануїла Дворока /нар. 12.5.1910/ я знайшов у будинку для перестарілих в м.Карвіна і записав від нього багато цікавого.

В недалекому м.Оломоуці є могила визначного українського мовознавця Івана Панькевича, мого вчителя, який спрямував мене на народознавство.

Поки що за нею доглядають. А що буде згодом?

Минулого року в с. Нижній Комарник на Дуклянському перевалі, біля дерев'яної церкви Покрови Богородиці, побудованої за проектом українського архітектора Володимира Січинського, зупинилася машина з німецьким пізнавальним номером. З неї вийшло пару людей з якимись планами й паперами в руках і почали копати. Викопали черепи й кістки шістьох людей. Біля кожного була бляшка з ідентифікаційним числом, котра засвідчувала, що це -- солдати німецької армії, які тут загинули в 1944-1945 роках. Навіть старожили села про ці могили не пам'ятали (село під час боїв було евакуйоване), але Німеччина пам'ятала. Кожного покладали в окрему труну і повезли на їх батьківщину. Так дбають про пам'ять своїх мертвих співвітчизників (нехай і нацистів, гітлерівців) сучасні німці. Невже ж ми, українці, є гіршими за них?